

Kritiskt tänkande, normkritik och HBTQ+

Vad innebär normkritik och HBTQ+, och hur bör detta relateras till kritiskt tänkande? Det visar sig finnas stora likheter mellan den snedvridna bild som många har av sexuella kategorier och de snedvridna urval som ofta spelar en viktig roll i ovetenskapligt och pseudovetenskapligt tänkande. **Xzenu Cronström Beskow** reder ut begreppen.

OM DU FRÅGAR FYRA OLIKA personer om hur de ser på homosexualitet så finns det god chans att du får minst fem olika svar. Samma sak gäller även om du i stället frågar dem om hur de ser på heterosexualitet, sadomasochism, asexualitet, eller någon annan variation av mänsklig sexualitet. Det finns också god chans att minst två av de olika svar du får blir framförda med stor övertygelse om att just dessa svar är de enda rätta. Att varje enskild person som inte har exakt samma perspektiv som den som framfört

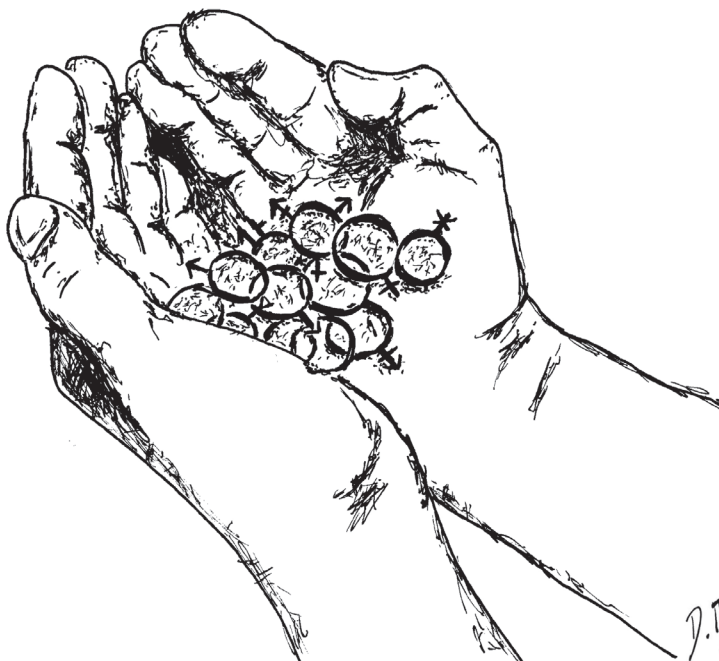

Illustration Daniel Bostedt

det aktuella svaret i bästa fall missledd och okunnig, i värsta fall ondskefull. Normer för sexualitet och könstillhörighet är mycket omtvistade i vårt samhälle.

NORMER OCH NORMKRITIK

Varje samhälle är full av sociala normer för hur vi människor förväntas betrakta varandra och vår tillvaro. Vissa beteenden anses vara rätt medan andra anses vara fel. Vissa beteenden anses vara normala och förväntade medan andra anses vara onormala och anmärkningsvärda. Vissa sätt att dela in människor eller fenomen i olika kate-

gorier anses vara självklara medan andra anses vara underliga. För att en social norm ska kunna vara bra måste den göra tydlig åtskillnad mellan dessa typer av uppdelningar. Tyvärr är det lätt hänt att blanda ihop idéer om vad som är rimligt eller moraliskt önskvärt med bedömningar av hur pass vanligt ett visst beteende eller en viss kategorisering är. Detta händer särskilt lätt när en norm är underförstådd och outtalad, så att de som bygger sitt resonemang på den inte ens är medvetna om att de gör detta.

En norm kan ha många olika fördelar och nackdelar, både för hur vi ser på tillvaron och för hur vi behandlar varandra. För att kunna veta vilka normer vi behöver ta till oss, förkasta eller modifiera behöver vi först vara medvetna om normerna. Synliggöra dem, föra upp dem till ytan. Att synliggöra och problematisera sociala normer kallas ibland för normkritik. Ordet "kritik" i normkritik bör tolkas som kritik i betydelsen "kritiskt tänkande", inte kritik i betydelsen "allmänt negativ attityd". Vettig normkritik handlar inte om någon slags normlöshet. Inte heller handlar det om att godtyckligt stämpla vissa normer som bra och vissa andra som dåliga. I stället handlar det om att genom synliggörande och kritiskt tänkande försöka bidra till att så bra normer som möjligt utvecklas och slår rot, medan sämre normer vittrar bort i kraft av att de inte tål att bli kritiskt granskade. Vissa normer faller på sin egen orimlighet så fort vi blir medvetna om dem. När vi inte längre okritiskt accepterar dem utifrån premissen att "så är det, för det vet man"¹.

Att synliggöra och analysera normer görs med fördel på flera nivåer. Visserligen är enkla lösningar och enkla analyser är enklare att tänka och enklare att kommunicera

till våra medmänniskor, men dessa fördelar behöver vägas mot nackdelarna med att överförenkla och mot fördelarna med att tänka ett steg längre. I slutändan behövs det dels en bra balans mellan dessa behov, dels en medvetenhet om vilka avgränsningar som görs. Att utan närmare analys acceptera en eller annan norm är ofta nödvändigt för att diskussionen ska komma någon vart, men då behöver man ändå vara medveten om att man gör denna avgränsning.

Som ett exempel på hur det kan behövas flera nivåer, tänk dig en situation där någon vill diskutera sjukdomsstämpling av sexualitet. Diskussionen rör dels huruvida vissa sexuella läggningar bör betraktas som sjukdomar, dels varför och på vilka villkor de i så fall bör betraktas på detta sätt. Då kan det till en början kännas rimligt att börja med den klassiska frågan "bör homosexualitet ses som en sjukdom?". Men oavsett vad diskussionsdeltagarna svarar på den frågan så bygger själva frågan på en underförstådd norm: att heterosexualitet är det normala och självklara, medan homosexualitet är avvikelsen som diskuterar huruvida den är sjuk eller inte.

Ett enkelt sätt att vara normkritisk mot just denna specifika norm är att vända på steken och i stället fråga om heterosexualitet är en sjukdom. Därmed har vi visserligen löst ett problem, men i gengäld behållit några andra och

Ett enkelt sätt att vara normkritisk mot denna norm är att vända på steken och fråga om heterosexualitet är en sjukdom.

eventuellt även skapat ett par nya. Problemet med att skapa hierarkier av läggningar består, liksom problemet med att begränsa läggningsbegreppet till heterosexualitet och homosexualitet. Att vända på steken och ifrågasätta heterosexualitet i stället för homosexualitet kanske får visa att ifrågasätta idén med hierarkier som sådana. Men i gengäld kan det också få andra att helt enkelt gå med på premissen så att de medvetet eller omedvetet får en bild av att det numera är homosexualitet som är normen och heterosexualitet som är avvikelsen. En sådan norm vore lika dålig som dess mer traditionella motsats, och att (avsiktligt eller oavsiktligt) leda in diskussionen på ett sådant spår kan lätt få den att låsa sig i att deltagarna går in i försvarsposition eller attackläge. Bättre då att i stället börja med en neutral utgångspunkt och utifrån denna diskutera fördelar och nackdelar med olika sätt att vinkla frågan. Därmed diskuterar man vilka normer som synliggörs eller osynliggörs och vilka normer som förstärks eller försvagas. Och då inte bara genom hur människor svarar på en viss fråga, utan även utifrån de underförstådda premisser som ingår i hur frågan ställs.

FRÅN HETERONORM TILL SAMTYCKESNORM

När det gäller just sexualitet så har det under de senaste decennierna blivit allt mer populärt att dela in sexuella handlingar i bra och dåliga utifrån en bedömning av samtycke: en sexuell handling är bra när den är något som sker mellan vuxna människor som agerar i samförstånd på justa villkor, men är dålig när den är något som en person begår mot en annan person som inte vill eller som inte är beslutskapabel. Denna framväxande samtyckesnorma-

Pridefestivalen i Stockholm 2010.

tivitet öppnar för en frihet där det är upp till inblandade parter hur de vill ha sina sexliv. Därmed tränger efter hand gamla förlegade normer om att dela in sexuella handlingar i bra och dåliga utifrån en bedömning av heterosexualitet: en sexuell handling är bra när den stämmer in på en viss mall för heterosexualitet, men dålig när den inte gör det. När denna heteronormativitet växte fram trängde den i sin tur ut ännu äldre förlegade normer, till exempel om att sexualitet skulle vara något syndigt och orent. Att en norm blivit utträngd innebär dock inte att den slutat existera, utan bara att den inte längre är lika dominerande och socialt självklar som förr. Heteronormativitet kallas ibland för "heteronormen". Denna synonym fungerar, men kan

också vara lite missvisande eftersom det inte rör sig om en enda norm utan om ett helt system av normer. Eftersom det finns många olika varianter av heteronorm så kan det vara rimligt att tala om heteronormer, i plural.

Samtyckesnormativitet har minst tre stora fördelar framför heteronormativitet och renhetsnormativitet.² För det första att att samtycke utgör en mer renodlat moralisk norm, utan att blanda ihop idéer med moral med idéer om naturens ordning. För det andra att denna moral ger bättre grund för att skydda människor från övergrepp och integritetskränkningar. Och för det tredje att dess grund är enkel och rakt på sak, i motsats till det korthus som heteronormativiteten vilar på.

Samtyckesnormer är mer renodlat moraliska normer, medan heteronormer och renhetsnormer blandar ihop moralfrågor med grumliga resonemang om hur naturens ordning förutsätts vara. Genom att blanda ihop moralfrågor med naturfrågor skyddar man både sin moralsyn och sina föreställningar om naturens ordning från kritisk granskning: varje försök till ifrågasättande av naturens påstådda ordning kan i sig självt avfärdas och stigmatiseras som tecken på skamlig omoral, samtidigt som varje försök till ifrågasättande av moralsynen kan avfärdas med att detta bryter mot naturens ordning.

Samtyckesnormativitet har mycket bättre förutsättningar än heteronormativitet eller renhetsnormativitet att fungera som grund för en juste moral som värnar om människors integritet och hälsa och som inte stigmatiserar någon i onödan. Även i sin enklaste form att ”ett ja är ett ja och ett nej är ett nej” ger samtyckesnorm alla människor ett ganska starkt skydd mot sexuella övergrepp och trakas-

serier. Varken heteronorm eller renhetsnorm kan sägas ge något motsvarande skydd. En heteronorm må skydda män från oönskade sexuella handlingar – men bara i de fall där förövaren också är en man, och där offret anses ha försvarat sig själv och sin manlighet på rätt sätt. En renhetsnorm må skydda en kvinna så länge som hon av omgivningen anses vara oskuld respektive orörd av alla utom sin make – men om hon ändå blir utsatt för ett övergrepp och inte lyckas hålla detta hemligt så riskerar hon att förlora hon denna skyddande sociala status.

Från sin enklaste form kan samtyckesnormen lätt förstärkas genom de enkla och lättförsvarade tilläggen att den som samtycker ska vara beslutskapabel, inte ska vara utsatt för påtryckningar samt ha tillgång till relevant information blir skyddet betydligt starkare. Samtidigt är gränsdragningsfrågor relativt lätta att dra så att de kan diskuteras utifrån krav på ömsesidig respekt mellan människor och utifrån vad de får för praktiska konsekvenser.

Medan samtyckesnormens kärna är den enkla principen att varje människa har rätt till sin egen kropp men inte till andras så är heteronormernas kärna att på tre nivåer placera in varje människa i en dikotomi av att det bara finns två sorters människor: En uppdelning i män och kvinnor möjliggör en uppdelning i hetero-

Samtyckesnormens kärna är den enkla principen att varje människa har rätt till sin egen kropp men inte till andras.

sexuella och homosexuella, vilket i sin tur möjliggör en hierarki där heterosexuella ses som bättre än homosexuella. Var och en av dessa tre kategoriseringar är problematisk på flera sätt.

OLIKA SORTERS KÖN

Heteronormativitetens första och mest grundläggande kategorisering är att dela in alla människor i män och kvinnor: två trånga könsstereotyper, där varje människa skall klämmas in i antingen det ena eller det andra facket. I verkligheten utgör såväl biologi som identitet ett spektrum där varje individ är mer eller mindre unik och där mångfalden är enorm (Ainsworth 2015). Trots att många människor inte passar in i något av facken, och trots att det i många sammanhang borde vara helt irrelevant att dela in människor efter kön så fanns det fram till år 2012 inte något smidigt sätt att på mainstreamsvenska ens prata om en verklig eller hypotetisk person utan att klassificera henom antingen som en "han" eller som en "hon". Betydligt värre var att de barnkroppar som inte passade in i normen rutinmässigt utsattes för medicinskt onödiga kirurgiska ingrepp tills detta år 2014 fick skarp kritik från bland andra världshälsoorganisationen WHO (2014). Dessa kirurgiska ingrepp på barn ansågs tidigare vara tillräckligt nödvändiga av folkbokföringstekniska skäl att de utfördes trots att de inte ligger i barnets intresse (SOU 1968). På senare år har dock flera länder börjat experimentera med att i stället lösa problemet genom olika varianter av att mer eller mindre införa ett tredje juridiskt kön. På lång sikt kan det bli aktuellt att helt avskaffa uppdelningen av människor i olika juridiska kön. Att detta med att staten

delar in medborgarna till att i lagens mening tillhöra olika kön hamnar på historiens sophög tillsammans med att vissa stater brukade dela in medborgarna eller undersåtarna så att de i lagens mening tillhörde olika raser.

En strikt uppdelning i män och kvinnor innehåller vanligtvis även en massa idéer om hur män och kvinnor bör vara och om vad det per definition innebär att vara man respektive att vara kvinna. Det är också vanligt att hålla sig med en hierarki där det ena eller andra könet (vanligtvis och traditionellt det manliga) ses som bättre och som mer värt än det andra. Däremot brukar uppdelningen i män och kvinnor inte göra någon distinktion mellan genetiskt kön, medicinskt kön, könsorgansinnehav, könsuttryck, socialt kön, juridiskt kön *assigned at birth*, juridiskt kön för närvarande, könsidentitet et cetera. Dessa förutsätts vara samma sak, trots att ett sådant antagande i många fall inte alls stämmer. En person kan ha det ena könet *assigned at birth* men ha en könsidentitet eller ett könsuttryck som inte stämmer överens med detta. Detta brukar kallas för att vara transperson, där trans står för att befinna sig på olika sidor i olika uppdelningar. Motsatsen är cisperson, att i alla uppdelningarna befinna sig på samma sida. Sedan finns det även personer som inte ser sig som en eller annan könsidentitet överhuvudtaget. Detta kallas ibland för att vara ickebinär, alltså att ta avstånd från uppdelningen i motsatspar.

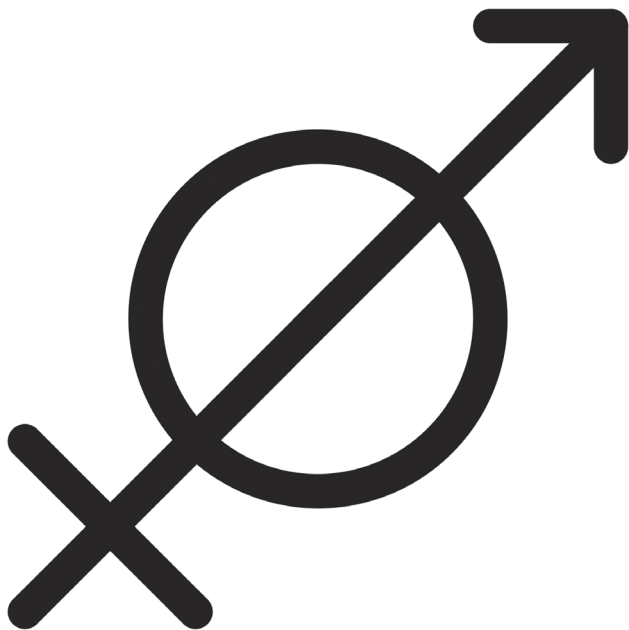
Eftersom naturen består av glidande skalor av mångfald snarare än av abstrakta motsatspar så föds det varje år en del barn vars könsorgan kan vara mer eller mindre svåra att kategorisera som entydigt bara snopp eller entydigt bara snippa. Detta brukar kallas att födas som intersexuell.

När ett barn föds med klar och tydlig snippa och växer upp som flicka är detta inte någon garanti för att hon har två X-kromosomer. Vissa barn föds med något som kallas för total androgenokänslighetssyndrom. Före puberteten finns det inga märkbara skillnader mellan dem och vanliga flickor. Men som vuxna har de i genomsnitt ljusare röster och kurvigare kroppar än vanliga kvinnor, samtidigt som de inte har någon kroppsbehåring och inte menstruerar. Rent genetiskt (men inte biologiskt/medicinskt) är de födda till män, med en X-kromosom och en Y-kromosom. De har lika mycket testosteron som vilken man som helst, men deras kroppar är så att säga immuna mot testosteron (Lundberg & Mårtensson 2010). Idén att dela in alla människor binärt i män och kvinnor är djupt rotad i västerländsk kultur. Denna problematiska tvåkönsnorm etablerade sig på medeltiden, och trängde då ut den minst lika problematiska enkönsnorm enligt vilken intersexuella och transpersoner är ofullständiga män medan ciskvinnor är ännu mer ofullständiga män (Laqueur 1990). Även tvåkönsnorm brukar dock traditionellt kompletteras med mansnorm, alltså att se mannen som norm och kvinnan som avvikelse.

OLIKA SORTERS SEXUELL ATTRAKTION

För att återvända till heteronormativiteten så är dess andra kategorisering en mycket speciell uppdelning i människors sexuella och romantiska attraktionsmönster. Denna uppdelning är mycket snäv, inriktar sig enbart på könstillhörigheten hos dem som en person blir attraherad av. Förvisso är upplevd könstillhörighet en viktig bit av många människors attraktionsmönster. Detta skulle

vi kunna kalla dels för androfil i när det gäller attraktion till upplevd manlighet, och dels för gynofili när det gäller attraktion till upplevd kvinnlighet. Ett annat exempel på attraktionsmönster är att bli attraherad av personer med hög intelligens. Detta kallas ibland för att vara sapiosexuell. En person som enbart attraheras av högintelligenta kvinnor skulle sålunda vara både exklusiv gynofil och exklusiv sapiosexuell. En person som attraheras enbart av högintelligenta personer och föredrar kvinnor men även kan tänka sig sexuella relationer med intelligenta män är också sapiosexuell gynofil. Dock exklusiv sapiosexuell,

men inte exklusiv gynofil. En person som attraheras enbart av högintelligenta personer oavsett dessas kön är exklusiv sapiosexuell, men är varken gynofil eller androfil. När vi på detta sätt utgår från vad en människa attraheras av så är upplevelse av könstillhörighet och upplevelse av intelligens bara två exempel i mängden. Det finns utrymme för den oändliga mångfald som den mänskliga sexualiteten faktiskt innebär i praktiken. Men detta är inte den typ av uppdelning som heteronormen använder. Heteronormen utgår inte från vilken könstillhörighet en person finner attraktiv, utan i stället från en relation mellan å ena sidan vilken könstillhörighet som personen finner attraktiv och å andra sidan vilken könstillhörighet som personen själv har. En androfil kvinna och en gynofil man räknas som heterosexuella, medan en androfil man och en gynofil kvinna räknas som homosexuella. En person som är exklusiv sapiosexuell men varken androfil eller gynofil räknas som bisexuell, eftersom de personer som hen attraheras av är både män och kvinnor. Hens sapiosexualitet erkänns då inte som läggning överhuvudtaget, utan blir i stället antingen ignorerad eller klassad som ett sexuellt beteende. Genom detta oerhört skeva och intellektuellt ohelderliga sätt att klassificera sexualitet skapar heteronormen en illusion av att det skulle existera en sexuell majoritet – de heterosexuella. Denna förmodade majoritet förvandlas dock till två minoriteter så fort som vi börjar räkna androfila kvinnor och gynofila män som två olika grupper. Detta innan vi ens har börjat ifrågasätta vad etiketterna egentligen innebär.

Heteronormer är normer för vad det innebär att vara respektive och kvinna och hur den heterosexuella att-

raktionen förväntas se ut. Många av de som räknas som heterosexuella passar inte alls in i dessa mallar. Bland de som alls passar inom mallarna finns det i sin tur många som inte alls skulle räkna detta som de enda eller främsta komponenterna i deras sexualitet. I så gott som alla varianter av heteronorm utgörs det heterosexuella idealet av en person som inte bara tillskrivs en könstillhörighet och attraheras av personer med motsatt könstillhörighet, utan som även har en mängd andra egenskaper. Påståendet att heterosexuella skulle utgöra en majoritet i samhället bygger sålunda på en dubbeldefinition, en subtil ekvivokation: att vi i praktiken å ena sidan använder en viss definition av heterosexualitet när vi definierar vilka som ingår i gruppen heterosexuella, men en helt annan definition av heterosexualitet när vi definierar vad heterosexualiteten innebär. Det är inte alls så att majoriteten är inkluderad och några små minoriteter exkluderas. I stället innebär en heteronorm genuint innanförskap enbart för en minoritet av män (och i en del versioner även en minoritet av kvinnor) som råkar passa in mycket väl i en hel mängd normer om kön och sexualitet. Detta innanförskap bör ställas inte enbart mot det explicita utanförskap som drabbar några klart avgränsade och väldefinierade minoritetsgrupper, utan även ställas mot det mellanförskap som i varierande grad drabbar alla de människor som varken helt passar

**Heteronormen
skapar en illusion
av att det skulle
existera en sexuell
majoritet - de
heterosexuella.**

in eller helt hamnar utanför. Lägg därtill att heteronormen inte utgör ett enda enhetligt normpaket som alla vore överens om, utan existerar i många konkurrerande versioner utifrån olika individers och subkulturers olika föreställningar om vad kön och sexualitet ska innebära.

Det är lätt att bortse från en absurd norm som saknar förankring i kulturen. Men en norm som är djupt förankrad i samhället fungerar det inte att bara bortse från, hur absurd normen än är. Eftersom så gott som alla som fötts i Sverige under sent 1900-tal eller tidigt 2000-tal har växt upp med att dela in alla människor i heterosexuella och homosexuella (i bästa fall även bisexuella) så kan denna uppdelning lätt framstå som självklar. För att få en glimt av hur absurd den är, tänk dig för ett ögonblick en motsvarande uppdelning av musiksmak. Tänk dig att mainstreamkulturen plötsligt bestämmer att det finns två sorters människor här i världen: å ena sidan hårdrockare, å andra sidan synthare. Den som gillar både synth och hårdrock kan vi avfärda som en förvirrad stackare som inte lyckats välja sida ännu, eller så kan vi rentav erkänna honom som "bimusikal". Varje tendens till att föredra klassisk musik måste däremot avfärdas med att detta absolut inte utgör någon ÄKTA musikalisk läggning eller identitet, utan bara är ett musikalisk beteende. Tänk dig att denna uppdelning görs inte bara av något litet gäng självdefinierade hårdrockare eller synthare, utan av hela mainstreaumsamhället. Att på detta sätt dela in mänskligheten i hårdrockare och synthare är samma sorts orimlighet som att dela in mänskligheten i heterosexuella och homosexuella.

Äkta musikalisk läggning?

OLIKA SORTERS HIERARKIER

Heteronormativitetens tredje kategorisering är hierarkier där heterosexuella på olika sätt positioneras som bättre än homosexuella. Det kan röra sig om att alla förutsätts vara heterosexuella tills motsatsen bevisas. Gärna som en fråga om respekt, där det förutsätts att det är hedersamt att bli sedd som heterosexuell men kränkande att bli sedd som homosexuell. Eller som en fråga om att vi ska tolerera eller rentav respektera homosexuella – en fråga där det ingår i själva frågeställningen att "vi" naturligtvis är heterosexuella. Det kan röra sig om att när filmer och teveserier framställer en oproblematiserad sexuell relation så är det nästan alltid en relation mellan en man och en kvinna. Vid de tillfällen samkönade par förekommer fokuseras

ofta på just detta faktum som något avvikande. Även andra sexuella minoriteter osynliggörs och misstänkliggörs på motsvarande sätt. Detta bygger på normer som i viss mån är separata, men som också en del av heteronormen. Eftersom heteronormens hierarki är mellan heterosexualitet och homosexualitet så är det lätt att tänka sig att bara homosexuella drabbas av den. Men eftersom hierarki förutsätter att just androfil och gynofili är de enda sexualiteter som räknas (och att dessa i sin tur enbart räknas när de innehas av cispersoner) så slår heteronormen även mot många andra minoriteter. I Sverige är sådana andra minoriteter (till exempel sadomasochister, fetischister, polyamorösa med flera) extra sårbara i och med bestämmelserna om att endast heterosexualitet, bisexualitet och homosexualitet är äkta sexuella läggningar och därmed inkluderade i lagstiftning mot diskriminering och mot hets mot folkgrupp.

Heteronormen behöver inte vara uttalad för att vara förödande. Låt oss för ett ögonblick återvända till tankeexperimentet med ett samhälle byggt på hårdrock. Tänk dig att du växer upp med att såväl massmedierna som skolans läroböcker ständigt inpräntar i dig att varje människa egentligen är antingen en hårdrockare eller en synthare. Tänk dig nu även att mainstreamsamhället har valt sida. Massmedierna framställer ständigt hårdrockare som det normala. Så gott som alla positiva förebilder i massmedier och övrig kultur är hårdrockare. Skolornas läroböcker förutsätter att läsaren är hårdrockare. Samtidigt pågår samhällsdebatten om syntharna för fullt. Ska vi sätta ner foten och hitta en lösning på synthproblemet? Eller ska vi tvärtom vara toleranta mot syntharna? Ska vi tillåta att

de lyssnar på sin musik tillsammans och gifter sig med varandra? Bör vi då förvänta oss att syntharna ska vara tacksamma över att vi ger dem alla dessa rättigheter? Bör vi kanske rentav tillåta att de skaffar barn med varandra, trots att barnen då kan komma att bli indoktrinerande i denna deras livsstil som så gravt avviker från samhällets hårdrocksnorm? Tänk dig nu dessutom att du själv innerst inne inte alls känner igen dig i att vara vare sig hårdrockare eller synthare. Högst motvilligt antar du att du väl förmodligen är hårdrockare trots allt, eftersom skolan och massmedierna hela tiden utgår från att du är en hårdrockare och att du därmed är en del av samhällets gemenskap. Det enklaste sättet att ta dig ur den fällan må vara att i stället skaffa dig en identitet som synthare. Men om inte heller denna etikett känns riktigt bekväm och du ändå använder den lösningen, då har du bara bytt en tvångströja mot en annan.

HBTQ+

Inom priderörelsen pratas det ibland om "homonorm". Medan mainstreamsamhället har sin heteronorm som utestänger alla som inte passar in i en snäv heteronorm så finns det i gaysubkulturen i stället en motsvarande homonorm – vilken även den utestänger de flesta som inte passar in i heteronormen: I stället för snäva ramar där alla förutsätts passa in i en snäv mall för vad det innebär att vara heterosexuell så blir det snäva ramar där alla förutsätts passa in i en snäv mall för vad det innebär att vara homosexuell. Docent Arne Nilsson (2006) har hävdad att det på sätt och vis var lättare att ha samkönade sexuella relationer på 1940-talet än vad det är idag: Den ökade

acceptansen för homosexualitet har varit till priset av att även samkönad sexualitet ska pressas in i trånga sociala mallar för hur sex och kärlek och identitet ska se ut.

Den årliga festival som sedan 1998 kallas för Stockholm Pride hette tidigare ”homosexuella frigörelseveckan” (Sjöö 2011). Med tiden växte perspektivet från att bara handla om homosexuella till att även handla om bisexuella och transpersoner. Därifrån breddades sedan perspektivet ytterligare till ett brett och inkluderande regnbågsspektrum. Från att prata om detta HBT gick man sedan vidare till att börja prata om HBTQ där Q står för Queer. På senare år har även en del börjat tala om HBTQ+.

Queerbegreppets stora styrka och svaghet är att det är helt flytande. En sexualitet eller könsidentitet kan anses vara queer queer när den går bortom en eller annan begränsad föreställning om vad kön och sexualitet innebär. Sålunda kan vilken sexualitet eller könsidentitet som helst vara queer, men kan samtidigt också vara inte queer. Å ena sidan är det jättequeer med BDSMF (Bondage & Discipline, Dominance & Submission, Sadism & Masochism, Fetishism), eftersom detta smörgåsbord av sexualiteter går på tvärs mot traditionella föreställningar bland annat genom att frikoppla frågor om sexualitet och maktdynamik från frågor om könstillhörighet. Vem som i en D/s-relation bestämmer och på vad sätt blir inte en fråga om könsroller, utan om positioneringar som varje enskild person får definiera själv. En person som vill gå in i en roll eller identitet som dominant eller som undergiven sätter sina egna ramar och gränser. När två eller flera sådana personer hittar varandra får de bygga sin relation på vad som passar inom ramarna och gränserna för dem båda. Det-

*Inom priderörelsen talas det ibland om en "homonorm".
Bild: Patrik Nygren.*

ta oavsett huruvida de har samma könstillhörighet, olika könstillhörigheter eller inga könstillhörigheter. Samtidigt som detta kan ses om jättequeer så går det också att hävda att heteronormen numera är förlegad. Att vi i stället bör hålla oss med en samtyckesnorm, och att det utifrån denna är helt normalt med BDSMF. Oavsett sådana analyser så finns det många som har BDSMF som en del av sin identitet och/eller sexuella utlevnad utan att för den skull räkna sig som queer, vilket också behöver respekteras. På motsvarande sätt kan även pansexualitet, intersexualism, asexualitet, polyamori, och mycket annat som också ofta ingår i priderörelsen räknas både som queer och inte som queer. För att förtydliga att sådana grupper skall vara inkluderade oavsett om de räknas som queer eller inte har en del börjat använda termen HBTQ+ i stället för bara

HBTQ. På det stora hela innebär inkluderande av Q och + en skiftning från kamp för tydligt avgränsade och definierade grupper till att i högre utsträckning bli en kamp för mångfald och för allas lika värde. En kamp för att ständigt bredda och fördjupa sina perspektiv. Detta gör det lättare att efter hand basera sexualmoralen på allt mer nyanserade samtyckesnormer. Den ökade öppenheten gör det även lättare för forskare att bedriva seriös vetenskap kring sexualitet och lättare för folkbildare att sprida en nyanserad och korrekt bild av forskningsläget. Forskningen underlättas bland annat genom att inte drabbas lika hårt av selektionsbias, medan både forskningen och folkbildningen underlättas genom att inte drabbas lika hårt av det fenomen som jag i brist på bättre ord kallar för Stollerefekten och som jag kommer att presentera närmare längre fram.

SELEKTIONSBIAS OCH REPRESENTATIONSBIAS

Att studera en kategori av människor kräver i allmänhet ett urval. De individer som ingår i urvalet behöver vara representativa för gruppen i stort. För att börja med ett neutralt exempel, låt säga att du blir nyfiken på hur pass vanligt det egentligen är att ha en telefon. En klassisk forskningsmetod är då att fråga 1000 slumpvalda människor huruvida de har någon telefon och hoppas att de personer du råkar fråga är representativa för befolkningen i stort. Om du löser detta genom att ringa till 1000 slumpvalda personer så blir ditt resultat garanterat att 100 % av dem har en telefon. Kanske är det faktiskt så att nästan 100 % av alla som bor i Sverige har en telefon, kanske inte. Oavsett vilket så är studien helt misslyckad, den visar

bara att alla som svarar i telefon har en telefon att svara i. Låt säga att du i stället ställer dig på ett promenadstråk i centrala Stockholm eller Göteborg och frågar 1000 förbipasserande om de har någon telefon. Det procenttal du får fram är förmodligen ganska representativt, förutsatt att den kategori av människor du avsåg att studera var "storstadsbor i Sverige". Ditt resultat säger inte så mycket om hur stor andel av Sveriges befolkning som har telefon, och ingenting alls om hur stor andel av världens befolkning som har telefon. Om du tror (eller förleder andra att tro) att din studie representerar en större grupp än vad den faktiskt representerar, då har du drabbats av det som kallas för selektionsbias eller urvalsbias.

För ett sekel sedan var det en utbredd uppfattning att onani var ett stort folkhälsoproblem. Onani ansågs leda till sinnessjukdom. På mentalsjukhusen kunde läkarna konstatera att en del av patienterna ibland onanerade. Andra människors onanivanor visste de inget om, och om de hade varit oartiga nog att fråga så hade de knappast fått några svar. Men sina patienter kunde läkarna fråga, och fick då veta att många av patienterna hade börjat onanera långt innan de fick psykiska problem. Sålunda måste det vara onani som orsakar sinnessjukdom, snarare än sinnessjukdom som orsakade onani. Visst kan vi skratta åt detta idag. Men samma systematiska selektionsbias har fortsatt att drabba människor från kategori efter kategori. Särskilt då sådana kategorier som varit stigmatiserade och osynliggjorda i samhället. När till exempel homosexuella eller sadomasochister inte kan vara öppna med sin sexualitet, då kommer forskningen om homosexualitet och sadomasochism att basera sig på de homosexuella och sadomaso-

chister som själva sökt sig till psykvården eller som mot sin vilja hamnat på mentalsjukhus eller i fängelse. Resultatet av forskningen blir därefter. Förvisso är det sant att av de homosexuella personer som är patienter inom sluten psykiatrisk vård så har de flesta allvarliga psykiska problem. Men detta säger inte mer om homosexuella i allmänhet än vad motsvarande sanning säger till exempel om onanister, om heterosexuella, om kristna eller om ateister.

Det är inte bara forskare som skaffar sig kunskap om sin omvärld genom att generalisera från mindre urval till de kategorier som urvalet antas representera. Nej, detta är något som vi alla gör hela tiden, oftast utan att tänka på det. När privatpersoner gör detta till vardags så drabbas de ofta av samma problem som forskarna. Vad har du egentligen för bild av en viss minoritet, vilken minoritet som helst? Om du inte känner särskilt många som du vet ingår i den minoriteten så har du förmodligen fått din bild från massmedia och från enskilda personer som på ett eller annat sätt dragit uppmärksamhet till sin verkliga eller förmodade grupptillhörighet. Dessa individer är kanske inte alls representativa för gruppen. Denna vardagliga motsvarighet till selektionsbias kan vi kalla för representationsbias. Människor som möter många utsatta människor löper extra risk att drabbas av detta. Om till exempel en präst eller socialarbetare tycker synd om homosexuella och har fått för sig att homosexuella i allmänhet lever tragiska liv så behöver denna inställning inte bero enbart på fördomar och dogmer. Den kan mycket väl basera sig på prästens/socialarbetarens personliga högst verkliga erfarenhet av människor som är verkliga men inte representativa: de enda homosexuella som hen kommit i kontakt med

(och fått veta att de är homosexuella) har varit förtvivalade individer som skämts över sin läggning och kanske även levt självdestruktivt. Utan att få lära känna homosexuella som lever vettigare liv kan det vara mycket svårt för denna hjälpare att skaka av sig den skeva bild som hans professionella erfarenhet har givit honom.

FORSKNINGSSPRIDNING ANPASSAS TILL FÖRDOMAR

Socialt tryck från underförstådda normer påverkar inte bara insamlandet av kunskap, utan även spridandet. Det är lätt hänt att de budskap som inte passar ihop med rådande normer försvinner eller omformas så att de passar bättre in. Mitt favoritexempel på detta är hur det har gått för två böcker. Den ena boken heter "Perversion: The Erotic Form of Hatred" och är skriven av psykiatriprofessorn Robert Stoller (1975). Med denna bok som källa får psykologstudenter och andra lära sig att om en människa är till exempel sadomasochist så bygger den personen sitt sexliv på hat i stället för på kärlek. Enligt Stoller så är nämligen perversion en erotiserad form av hat. Vid en närmare titt på själva boken visar det sig dock ganska snabbt att Stoller inte alls påstår att om samhället ser en persons sexualitet som pervers så betyder det att den personen bygger sin sexualitet på hat i stället för på kärlek. Det Stoller påstår är tvärtom att om en persons sexualitet bygger på kärlek i stället för på hat så borde inte samhället räkna den personens sexualitet som pervers. Detta för oss in på den andra boken, "Pain & Passion". Denna gedigna studie av sadomasochister kommer fram till just att de bygger sina sexualiteter på kärlek, inte på hat. "Pain & Passion" är skriven av samma Robert Stoller (1991) som "Perversion",

men medan Pain & Passion aldrig blev särskilt spridd eller känd så har Perversion gång på gång blivit tryckt i nya upplagor. Vilket budskap en forskare faktiskt framför behöver med andra ord inte ha särskilt mycket gemensamt med vilket budskap som (i forskarens namn och med selektivt urval av forskarens egna texter som grund) når fram till resten av den akademiska världen och till allmänheten. Att det är lättare att få gehör för ett budskap som (direkt eller med vissa omtolkningar) passar in i rådande samhällsnormer är sant i så gott som varje led av informationsspridningen. Effekt uppträder således inte bara i enskilda situationer, utan är kumulativ.

ÖPPEN SEXUALITET OCH ÖPPNA SINNEN

Samhällets syn på sexualitet och samhällets utrymme för kritiskt tänkande förstärker varandra. Frihet föder frihet, repression föder repression. När människor tänker fritt blir det svårare att få dem att stänga in sig själva och varandra i missriktade eller onödigt trånga normer för hur deras känsloliv, sexliv och kärleksliv ska se ut. När människor blir fria från sådana mentala och sociala fängelser så ger detta dem i sin tur bättre utrymme att tänka fritt. Därför är det viktigt att stå upp för normkritik i bemärkelsen synliggörande och kritiskt tänkande med fokus på sociala normer, och att vi står upp för den mångfald av sexualitet och könstillhörighet som idag går under namn som HBTQ+. Detta handlar inte enbart om att stå upp för utsatta grupper utifrån hänsyn till de människor som ingår i just dessa grupper. På en mer grundläggande nivå handlar det om att bygga ett samhälle som är så öppet och inkluderande som möjligt för så många som möjligt. Att ständigt

utveckla och förbättra samhällets normer utifrån kunskap och kritiskt tänkande, inte utifrån myter och dogmer.

Referenser

- Ainsworth, C. (2015) Sex redefined. *Nature Volume 518, Issue 7539*.
<http://www.nature.com/news/sex-redefined-1.16943>
- Laqueur, L. (1990), *Making Sex*. London, Harvard University Press
- Lundberg, P. O. & Löfgren-Mårtenson, L. (editors) (2010), *Sexologi*. Stockholm, Liber.
- Nilsson, A. (2006). Bögparken och frisbeebanan. *Göteborgs-Posten 2006-12-09*.
<http://www.gp.se/n%C3%B6je/kultur/b%C3%B6gparken-och-frisbeebanan-1.1194170>
- Sjöö, E. (2011). Pride: Så började det. *Dagens Nyheter 2011-07-29*.
<http://www.dn.se/kultur-noje/pride-sa-borjade-det/>
- Stoller, R. (1975), *Perversion: The Erotic Form of Hatred*, Pantheon, New York.
- Stoller, R. (1991), *Pain & Passion*, Springer.
- SOU (1968), *Intersexuellas könstillhörighet*, Statens Offentliga Utredningar 1968:28
- WHO m.fl. (2014), *Eliminating forced, coercive and otherwise involuntary sterilization*, WHO.
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112848/1/9789241507325_eng.pdf?ua=1

Noter

1. "Så är det, för det vet man" är ett sarkastiskt talesätt från Karin Noomi Karlsson, med udden mot fallasier som cirkelargument, auktoritetstro och *appeal to common sense*.
2. Renhetsnormen skyddar en kvinna så länge hon av omgivningen anses vara oskuld.